

EENZAME PROFETEN

Aarnoud Jobsen

Twee eenzame profeten: Jeremia en Ezechiël

De eenzaamheid van de profeten Jeremia en Ezechiël hangt nauw samen met de totale toewijding aan hun profetische opdracht, zo betoogt Aarnoud Jobsen. Hoe dat komt? Doordat beiden in een crisistijd een uiterst radicale boodschap brengen.

Dr. A. Jobsen is predikant van de Protestantse Gemeente te Goes en docent Oude Testament aan de Cursus Theologische Vorming te Goes.

Profeten als Jeremia en Ezechiël hebben een zware opdracht. Hun oordeelsprofetie roept veel verzet op. Bij Jeremia is dit verzet heel sterk aanwezig. Typerend voor deze profeet is dat hij zijn wanhoop uitsprekt voor God. Van het begin af aan lijkt de profeet Jeremia te lijden onder zijn roeping. De profeet heeft door zijn roeping op jeugdige leeftijd nooit de kans gehad om onbekommerd jong te zijn. Voor hem geen 'studententijd' of een 'gewoon jongensbestaan', zoals een commentator dat uitdrukt.

In Jeremia 15:17 brengt de profeet die eenzaamheid onder woorden. De hand van God is de oorzaak van een permanente eenzaamheid. Enigszins vrij, maar wel trefzeker vertaalt de NBV waar die eenzaamheid mee samenhangt: 'U had mij immers volgegoten met uw woede.' Als de profeet voortdurend de woede van God door moet geven aan mensen die daar geen boodschap aan hebben, dan leidt dat tot vereenzaming.

Het lijkt erop dat God hem totaal isoleert van zijn medemensen. Het wordt hem zelfs verboden om voor het volk te bidden (Jer. 7:16; 11:14; 14:11). In het gebed spreekt Jeremia God namelijk tegen: hij vraagt God af te zien van zijn voornemens het oordeel te voltrekken. Doordat hij van God geen voorbede mag doen, wordt hem elk gevoel van compassie met de mensen ontnomen.

Jeremia

Het persoonlijke leven van Jeremia staat geheel in dienst van zijn opdracht. God verbiedt hem een huwelijk aan te gaan en kinderen te krijgen (Jer. 16:2). De ongehuwde staat van Jeremia is een teken voor het komende onheil. De kinderen die de vaders verwekken en de moeders baren, zullen sterven aan dodelijke ziekten. Niemand zal om hen rouwen en niemand zal ze begraven. Andere kinderen zullen omkomen door het zwaard. Hun lijken worden verslonden door roofvogels en wilde dieren (Jer. 16:3v). In ditzelfde hoofdstuk wordt het Jeremia ontzegd om een rouwmaaltijd mee te maken. Er zal immers een tijd komen dat er bij de massale sterfte in de komende oorlog niemand is om te rouwen. Troost is onmogelijk. Ook een feest, bijvoorbeeld een huwelijk, wordt hem verboden. Alle vreugdezangen zullen verstommen en bruid en bruidegom zal het vreugde-

volle lied worden ontnomen (Jer. 16:5-9). Jeremia beleeft in zijn eenzaamheid nu al de totale wanhoop en ontreddering die het volk straks massaal zal meemaken.

Verweer tegen de oppositie

De oppositie waar Jeremia mee te maken krijgt, versterkt zijn isolement. De voortdurende onheilsprofetie van Jeremia roept tegenmaatregelen op bij de tempelautoriteiten (Jer. 20:1-6). Een van de hoogste functionarissen, de priester Paschur, de zoon van Immer, laat de profeet stokslagen geven en sluit hem op in de bij de tempel gelegen gevangenis. De nacht in het blok in de gevangenis maakt Jeremia niet voorzigtiger in zijn oordeelsuitspraken. Hij herhaalt die woorden en spitst deze toe op Paschur. De Heer noemt hem Magor-Missabib ('verschrikking rondom' (NB) of 'overall paniek' (NBV, noot)).

Na deze ervaring in de gevangenis beklagt Jeremia zich bij God (Jer. 20:7-18). De toonzetting van zijn klacht doet denken aan de individuele klaagpsalmen en roept ook associaties op met het boek Job. Verschillende klachten hebben met het isolement te maken waarin Jeremia verkeert. Hij lijdt onder de spotlust, die hij ervaart als geestelijke mishandeling (20:7v). Er zijn momenten dat Jeremia zich aan zijn opdracht wil onttrekken, maar hij kan zich uiteindelijk toch niet bedwingen. De woorden die hij namens God moet spreken, zijn als een vuur (20:9). Weliswaar komt in de klaagzang een onderbreking voor, waarin de beschermende kracht van de Heer een plaats krijgt, de tekst maakt hier de indruk van een collage van citaten (20:11-13). Dat deze teksten Jeremia uiteindelijk niet bemoedigen, wordt duidelijk in de verzen 14-18. Jeremia vervloekt zijn geboortedag (vgl. Job 3:1) en vervloekt ook degene die het goede nieuws van zijn geboorte aan zijn vader bracht. Uiterst bitter klinkt de uitspraak van Jeremia: 'Had hij me maar in de schoot gedood, dan was mijn moeder mijn graf geworden' (20:17). De dode embryo zou dan verstenen in de baarmoeder van zijn moeder. Jeremia ontzegt zo alle zin aan zijn bestaan: 'Ik heb alleen maar verdriet en pijn, ik slijt mijn dagen in schande.'

Oppositie én medestanders

In Jeremia 26 loopt het conflict over zijn profetie nog verder op. Nadat hij opnieuw indringend waarschu-

Foto: Anton Sinke

wende woorden heeft uitgesproken en daarbij heeft opgeroepen tot omkeer, krijgt Jeremia te maken met een massale oppositie. Dit heeft zeker ook te maken met de plaats waar Jeremia zijn oordeelsprofetie uitspreekt: in de voorhof van de tempel, die hier nadrukkelijk wordt aangeduid als 'het huis van de Heer' (Jer. 26:2). De groep die zich tegen hem keert, bestaat uit de priesters, de profeten en 'heel het volk', dat wil zeggen: alle overige mensen die zijn woorden hebben aangehoord (26:7). Hij wordt vastgepakt en bedreigd met de dood, omdat hij zich heeft verstout te profeteren dat de in hun ogen onaantastbare tempel van Jeruzalem hetzelfde lot zal ondergaan als die van Silo (26:9). Kennelijk komen deze woorden over als blasfemie. Opmerkelijk is dan dat de vorsten van Juda ingrijpen ten gunste van Jeremia. Ze roepen daarbij de onheilsprofetie tegen de tempel van de profeet Micha in herinnering (Jer. 26:18). Die woorden zijn kennelijk al canoniek. Dit is een interessante passage. Jeremia heeft voor het eerst medestanders, in een partij die zich kennelijk tegen de machthebbers in de tempel kan verzetten. Er is daarnaast sprake van een derde partij: die aan het hof van koning Jojakim. Als er een profeet optreedt die in dezelfde geest spreekt als Jeremia, dan wordt deze gedood. De profeet Urija, die zo een bondgenoot blijkt te zijn van Jeremia, vlucht eerst nog in paniek naar Egypte, maar de sterke arm van het hof reikt ook tot daar. Een aanwijzing hoe hecht de samenwerking tussen het hof van Juda en Egypte op dat moment is. Jeremia blijkt een persoonlijke beschermer te hebben in Achikam (Jer. 26:24). Zonder dat het er nadrukke-

lijk bij staat, kunnen we ervan uitgaan dat deze behoort tot de partij van 'de vorsten van Juda'. Hoofdstuk 26 geeft ons zo een beeld van de intern verdeelde politieke situatie van Jeruzalem en Juda. Voor het eerst blijkt Jeremia medestanders te hebben.

De levensgeschiedenis van Jeremia blijft zijn tragische kanten houden: gevangenschap onder koning Zedekia en een onvrijwillige vlucht naar Egypte, na de moord op de gouverneur Gadalja (Jer. 40).

Ezechiël

Ezechiël is een latere tijdgenoot van Jeremia. Hij behoort als dertigjarige priester tot de eerste groep ballingen die in 597 v.Chr. naar Babel wordt gedeporteerd. Wellicht heeft deze groep ernstige vernederingen moeten ondergaan. Ezechiël ontnemt in zijn profetieën deze groep ballingen alle hoop dat het als nog goed af zal lopen met de stad Jeruzalem en met de tempel. In Ezechiël 4 wordt dat overduidelijk. Hij moet de ondergang van Jeruzalem op een onmenselijke manier tot uiting brengen. Met een tekening van Jeruzalem en een soort maquette van de belegering moet Ezechiël de rol van belegeraar spelen. Dat Ezechiël de rol van belegeraar speelt, maakt ook duidelijk hoezeer God zich van de stad heeft afgekeerd. Voor Ezechiël betekent het dat hij nu bij uitstek de rol van buitenstaander op zich neemt. Als hij de rol van de belegeraar speelt, staat hij aan de kant van de vijand van Jeruzalem. Voor de toeschouwers van de performance van Ezechiël is dit waarschijnlijk hoogst schokkend. Tegelijkertijd speelt Ezechiël ook

de rol van slachtoffer van het oorlogsgeweld. Hij wordt vastgebonden en moet in een verkrampde houding met ontblote arm 390 dagen op zijn linkerzij liggen en tegelijkertijd tegen de stad profeteren. De 390 dagen beelden een periode van 390 jaren uit van het noordelijke rijk Israël, waarin de ontrouw tegenover God gestalte kreeg. Daarna moet hij zich nog veertig dagen op zijn rechterzij leggen, opnieuw vastgebonden om de veertig jaar van onrecht en crisis in Juda uit te beelden. Wellicht hebben die veertig dagen hier een symbolische betekenis: een afgeronde periode, waarin het overduidelijk is dat Juda en Jeruzalem een ernstige morele en godsdienstige crisis meemaken, te vergelijken met de veertig jaar van de woestijntocht. Als gebundene is hij een slachtoffer; wanneer hij het woord neemt, spreekt hij zich uit tegen de stad. Waarschijnlijk verliest Ezechiël zo elk priesterlijk decorum. De ontblote arm kan daar een teken van zijn. Dat wordt nog versterkt als Ezechiël van God de opdracht krijgt om zijn uiterst schamele dagelijkse rantsoen aan te vullen met een gerstekoek die hij, voor iedereen duidelijk waarneembaar, moet bakken op menselijke uitwerpselen. Op dit punt gaat Ezechiël protesteren. Hij moet al zo veel inleveren op het punt van zijn priesterlijke waardigheid, dat hij zich niet ultiem door God wil laten vernederen tot de grootst denkbare vorm van onreinheid. De oorspronkelijke opdracht van God heeft overigens wel duidelijk gemaakt dat er niets overblijft van welke status ook, als mensen terechtkomen in de onmenselijke omstandigheden van een vernietigende oorlog. Als concessie krijgt Ezechiël de toestemming zijn koek op rundermest te bakken.

Persoonlijke slag als teken

De eenzaamheid van Ezechiël komt vooral tot uiting in zijn door God opgelegde isolement. Door zijn profetische optreden, met alle lichamelijke ongemakken en het hongerdiet dat hij moet volgen, staat hij totaal buiten de gemeenschap. Hoe de mensen op hem reageren, is niet bekend.

Het boek Ezechiël is grofweg in te delen in twee gedeeltes: 1-24 en 25-48. In het eerste gedeelte overheerst de oordeelsprofetie en de wanhoop. In het tweede gedeelte blijkt eerst hoezeer God ook bestrafend optreedt tegen andere soms machtige volken, voordat er een wending naar hoop en overleving zichtbaar wordt. De slothoofdstukken 40-48 zijn in feite een blauwdruk voor een nieuw te bouwen tempel in Jeruzalem. Dit gedeelte heeft utopische trekken en maakt van het herstelde Juda en Jeruzalem een door priesters bestuurde stad, waarin de tempel het godsdienstige en politieke centrum vormt. In de marge van het eerste deel (Ez. 24:15) overkomt Ezechiël een grote slag. Wat hem het liefste is, neemt God van hem weg: zijn vrouw. Ezechiël is dus niet op dezelfde wijze als Jeremia eenzaam geweest. Hij heeft de liefde gekend binnen een huwelijksrelatie. Het is

schokkend te lezen dat Ezechiël niet mag treuren of rouwen om de dood van zijn vrouw. Dat verbod op treuren of rouwen om de stad Jeruzalem komt ook bij Jeremia herhaaldelijk voor. Het bijzondere is dat de profet nu de ernst van de woorden van God moet uitbeelden in een persoonlijk, diep doorleefd verlies. En dat in een situatie waarin hij geen emoties mag laten blijken. Zoals Ezechiël zijn vrouw verliest, zo zullen de ballingen hun stad verliezen. Wellicht dat er ooit een moment komt van inkeer. Dat is in ieder geval wel de bedoeling van de soms bizarre profetie van Ezechiël: 'opdat zij weten dat Ik de Heer ben.' Een 'weten' dat uitgedrukt wordt in het Hebreeuwse werkwoord 'kennen', dat steeds ook de connotatie heeft van het onderhouden van een relatie. Uiteindelijk is het God te doen om het herstel van de relatie, waarbij de mensen zich afkeren van hun immorele gedrag en arrogante vertrouwen op een valse theologie, de theologie die bestreden wordt door profeten als Jeremia en Ezechiël, ten koste van veel persoonlijk lijden en tragiek.

Eenzaamheid als hoge prijs

De eenzaamheid van Jeremia en Ezechiël heeft navolging gekregen. Beschrijft Deutero-Jesaja in zijn knechtsliederen niet de bijzondere roeping van integere profeten, die daarbij tot het uiterste zullen gaan ten behoeve van hun volk? En wie zouden de parallellen tussen het leven van Jeremia en dat van Jezus kunnen ontgaan? Het is opmerkelijk dat in het vroege christendom de eenzaamheid tot een persoonlijke keuze kan worden. Wie zich terugtrekt in de woestijn en daar leeft in eenzaamheid en in extreme ascese, kan op veel bewondering rekenen, ook al is dat niet de bedoeling van de asceet. Wie zich vestigt op een zuil, verwerft als styliet een uitzonderlijke reputatie. De cynicus Diogenes leefde in een ton. Het lijkt ons duidelijk dat de eenzaamheid van Jeremia en in mindere mate van Ezechiël geen verdienste is, maar duidelijk tragische kanten heeft. Zo diep is kennelijk de crisis tussen de Heer en zijn volk dat de profeten intens lijden onder de boodschap die ze moeten brengen en die op spot, weersin en verzet stuit.

Wie als integere profet de woorden van God door moet geven, betaalt daarvoor een hoge prijs. Kennelijk is dat verantwoord, als we bedenken wat het doel is: het doorbreken van immoreel gedrag en van arrogant misbruik van godsdienst. Tijdens zijn leven hoeft een profet zelden op positieve respons te rekenen. Een profet kent niet of nauwelijks medestanders. Van persoonlijk levensgeluk in een familie- of vriendenkring is vaak geen sprake. Zo vergaat het in ieder geval de profet Jeremia en in wezen ook Ezechiël. Profetie vraagt de prijs van de eenzaamheid, van een radicale impopulariteit, soms van lichamelijke en geestelijke marteling. De hoge prijs die de profet betaalt, blijkt vaak later een bewijs voor zijn integriteit als profet.